

Муниципальное казенное общеобразовательное учреждение
«Средняя общеобразовательная школа №2»

ДОКЛАД

на тему:

«Дугъбала мягІна
гъаргбирни»

Подготовила учитель
родного языка и литературы
СОШ №2 Ибрагимова З.М.

2020г.

Шагъарла школабала методобъединениеличи доклад.

Тема: Дугъбала мяг1на гъаргирни.

Шагъарлашколабала буч1антас бег1лара къияннбулхъуси сек1ал сабиил. Ил багъандандевла мяг1на гъаргирниличихаласипикири бях1чиис чебиркур. Нунидарсличирдузахъулирирусишдигъунтичумал тях1яр.

- I. Цайбилгъуна -шурбалтни. Ил тях1ярли учительлазамана мях1камбиру, дурх1насра учительлисрагъамадсирасаби, аммаилаладахъалнукусандешуниралер.

Пикриличи г1яг1нидеш вамезлашалсишакбиркни дурх1назир алк1нилис диргалабулхъан, буч1анти нешламезли пикрибик1ес бурсих1ебиубли убкавлан. Ил х1ебузахъесра г1ямал агара.

Цацадех1хабарисути бирк1антала кумекличилдагъес х1ейрути дугъбала мяг1нуби гъаргдирух1ели.

Шурх1едатурли гъаргдарес х1ейрап цацадех1 суратлизирдагъескъияндулхъути ,хабарасили сари лерсиванчедаахъес х1ейрути сек1ултала – галгубала, цацадех1 арцантала, металла, гъавала, шурт1рала, адамтала, илдала х1ял – табиг1ятла ва царх1илти умииргъахъутидугъби.

Масала: сирмуг, п1ялп1ялаг, хур, махъ, хъябхъя, чях1- заб, къукъу, булбул, шандан, мургыи, уста, хъулки, арадеш, малх1ямдеш, дурх1ядеш ва ц..

Илгъуна х1янчи 5-6 классуназиб имц1али балбикилисаби, сенк1ун илданисловарьтизуахъесбирап, дугъбалацалабикуни дарили илди дух1накаэс биархъулибра, класслизибра.

Цацах1ели дек1ар- дек1ар дугъбиуруスマезличираддарганмезличишурдатесчевкъулибирадляркъуртидугъ бимезлизи дух1накаэс, предложениеибикаргъес, х1яжатдеш ак1ни багъандан, илдиугъби предложениелизидилгъутилерил г1яг1ниахълуми чедаахъес х1ейирни багъандан.

Бег1гъалартидурсрачирадал: ах1ен, саби, леб, агара, чи?, се?, се бирули?, чинаб? итаб, лебу?... – шурдалтесчевкъулибирап.

Илдигъардарсличиртикардирули, гъайлизиржигарлидузахъес дурх1ни бурсибутирасаби.

Учительлихъарсисабиуруスマезлаургакъядеш, илдалакумекличисецад-дигаракамлихъарихъес, хаслира литературный мез дурх1на дарсличирцун иргъух1ели. Иргъалра дурх1на , х1ергъалра, учительлис ч1янк1ли литературный мезли гъайик1ес г1яг1нили саби.

- II. Уруスマезличи шурх1ебатури мяг1на гъаргирнилачумал тях1ярра лер. Илдазибадцаибил: сек1ал т1инт1ли баянбарили, мяг1на гъаргирни (толкование).

Дугъбалакъуқъялакумекличил г1якъули къабулбирусибаяннакумекличил сек1ал сипатбирни. Т1инт1ли пайдалабири анц1букуни- сек1ултала кумхатиуми (палтар, миц1ираг, арцанти, талх1яна, духълуми, табиг1ятла шурт1ри ва ц..) дурх1нас тянишилидиубли, илдазикадурхути сек1ултала сари – дег1ти уми баяндирүх1ели. Баяннизибадчебиу сек1ал селис г1яг1нибиркусил.

Масала:

Вякълакъи: 1) арсан 2) г1еркъаси къуйрукъличилси, ц1убли- ц1удара (хъулга)

Валри: 1) миц1ираг 2) къакъличир к1ел
къукъдизличилсигъумаавлахъличиб х1ербиуси..

Хъябхъя: 1) аргъла анц1буку 2) миълазаб

Къям: 1) т1алх1яна 2) мурхъси, нергъ карт1уси

Мирхъимура: 1) къар 2) т1емдик1ути, х1айчу бирути,
беркайзидархиути.

Аммалерилдугъбиилкъяйдабаяндирес х1ейрап . Имц1атигъунти дугъбибаяндаресбагъанданбузахъум1инт1ли сипатбарни, сабираца яра чумалпредложениелизебадцалабикибси.

Ц1уэри. Дуц1румла буц1арси барх1и саби. Гыгъик1ес къяннисаби.
Гъаргсимерличибкабухъиункси дяг1саби. Ил сабиц1уэри.
Сек1ал т1инт1ли сипатбарилидевла мяг1на гъаргбирни имц1али бузахъусуратлизиб яра х1улба чебиулиалавчарли г1яг1ниси сек1ал агарх1ели ва ил т1инт1ли сипатбарес х1яжатти дугъбала мяг1на дурх1на иргъух1ели.

Масала :

Хъулки - сек1ал билг1уси адамсай.

Муэр- усух1ели «чебаибси» сек1ал саби.

Мура-дерубтикъар сари.

Г1ядатли биубли, учительлидарсличиб мух1лила гъайличилдевладурussива къант1си мяг1на иргъахъу:

Гъункъя – хъунчиввашулиаркъусиадам.

Арши- т1ашси бикъурсиризкъисаби.

III. Дев шурх1ебатурли мяг1на гъаргбарессинонимта,
антонимтаракумекбири. Масала: ца-цалугъатлизиб буч1анта бала «заб»ибсидевла мяг1на, царх1илта имц1али бузахъу «марка» ибси дев.

Илкъайдаиргъу:

Къалабали-хъярхъли,

Ц1акъ-ахъри

Гъалмагъ-юлдашва ц..

Цацах1ели дурх1нас антонимтаракумекбири, эгер ил дурх1нас тянишилибиалли.

Масала:

Г1яшсиибсидевлискумекбири-ахъси^ибсидевли.

IV. Шурх1ебатурли мяг1на баянбирути тях1уртази кабурхар сек1улти дуйг1уси тях1ярра.

К1ана, къап1а, х1яка-палтар сари

Махъ, бириз, п1ялп1ялаг- вац1ала галгуби сари.

Синка, бец1, гурда- вац1ала жаниварти сари.

V. Девла мяг1на гъаргбаресвирап девалк1нила гъундуруала х1ялумц1ла дураберк1алли вадевла цах1набик х1исаблизи кайсалли.

Масала:

Шинк1аси- шин ибсидевлизибетаурси.

Бурала – буреслизибад.

Багъира-багъеслизибад, яра

- «чи» суффикслиадамталаумииргъахъутидугъбиалк1ахъалли:

туkenчи,анхъчи, бялихъчи...

VI. Х1едаритидугъбачибях1чибизиргъахъути приставка бичедатурлигla голтиякъиндаресвирап (някъбалакумекличиблира).

Абатур, абац1иб, аbihъиb-чеди бях1чибиз.

Кабатур, кабац1иб, кабихъиb-уди бях1чибиз.

Убатур, убихъиb- бух1на бях1чибиз иргъахъулисаби.

VII. Дебалиса бухъчебис пайдаласитях1 ярсабимезлизиритикъядуртачиша кбиркни, хаслирадахъалмяг1ну бардугъби руркъу1ели.

**Устали някълизикъякъкасиb.
Анк1ила къякъванзаличикиби.**

**Цацадех1дугъбала мяг1на
гъаргбаресгъамадлиса бииилди предложени елизикадерхахъалли.**

Нешлисири гардби рулри.

Дурх1я сирилавусулри.

**Пурскъяца ли су не лакъялубармукукурачилси
бек1ахъбуци ба хъярхъли бебшиб.**

Лерилмур ахъси г1ебализи делшун.

Савлиурси аризур, х1ева...(чегъур), к1ана.. (чебяхъиb).

Барх1ехъ или никари хъес гъалаб к1ана.. (чебасиb), х1ева...(чеббатур).

**Ил тях1ярли девла мяг1на контекслизибадиргъахъес дурх1ни
бурси би ру.**

**Дахъалдус мази ршкола базир х1янчи барибси, лерилгъалар дуриби
тях1урти пайдалади руси учительница сарлиннабдигахъира:**

1) Учебникуназикадерхахъуртитекстани къант1ти, сюжетла дег1ти диэс г1яг1нибиркур. Илгъуна текст гъардарслахъулчилизикаbihъесвиар, хаслирасунела мез чедетаибти, аргъесваиресгъамадти, буралли, гъаршайчирад г1ибратли диублидиалли.

Къант1си текстлизибхъумартурси дев баргес ,лексикалашалсиваграмматикалашалсихъарбарьгъамадлибаресвиар. Халаситетлабиалли дурх1нани иргъу бух1набуцун.

2) Къулайлибири, учебникуназикадурхутитекстани пагъмучебтигъайлаустналапроизведение бази радкайсутидиалри.

(слайд 1)

Дурсрачи дурх1нала диги ак1ахъес багъанданнуни дурадурк1ули риус ишдигъунти журала х1янчурби.

1. Тамашала дугъби (дугъбала диктант)

(слайд 2)

Ишди г1ергъити дугъбазираад – девлагъалабсибиаб, ахирлизибибиаб – цаабхъибси х1ярп (т1ама) убисули, сагатидугъбидетаахъес:

къама-къам	х1ери
ганзикъиза	
ишарабарха	
къялкъя	мех1е
убяхъгъала	
дях1и	кура
ажалхъара	
Х1яжи	зизи
Ума	мява

Ишдигъунтидугъби х1ушанира пикридарай: (Къали, чяли, яха)

Илдачил предложение бицаладяхъяя.

Азбарлабхаласи дях1и саби.

Бяг1ярдешли дях1 зимдик1ахъули сари.

(слайд 3)

2. Учидяхъдугъбачилрабиулириусишгъуна х1янчи. Сегъунти к1ел девлизираддетауртиишиучидяхъдугъби?

Ц1алабилкъ- ц1а билкъес

г1янжукъ- г1янжи укъес

дец1агар- ...

г1ях1гъабза-...

къялизан - ...

вях1ушкан- ...

сункишхъян- ...
зекалкъан - ..ва ц.
Ишдигъунтидугъби чили дахъалдаргесвираалхъули х1яячи
бедесраасубиар. (слайд 4)

3. Гъудуртидугъбидучес.
Ца мяг1на иргъахъути к1ел яра имц1ати дугъбидира.
Масала: ц1акъ, къуват; рях1ятси, паргъатси; бут1а, кесек, пай.
Сегъунтидугъби, яра илдас се бик1ара? (синонимти)

Илдинуни т1ут1ули, гъудурли лук1улра, дурх1на
илдисинонимталакъуказыназицаладирхъу.

Адам, къулса, инсан, бухъянси, мер, г1еркъаси, заб, муса, савли, гата, марка,
зубари, янсав, хамха, пашманси, г1янруч1, шала, уръи, кесек, к1уц1ул, нур,
чарх, дару, мякъ, урчи, шаддеш, х1ячи, тази, разидеш, азбар, алаша, илбис,
г1яя, жита, шайт1ан, хумарси, агъу, къудукъ, бялг1я, къаркъала, пай. (48
дев)

Илдиишкъяйдадурчути сари:

Адам-инсан	Агъу-загъру
Къулса – к1уц1ул	Азбар- г1яя
Бухъянси- г1еркъаси	Х1ячи-мякъ
Мер-муса	Шала-нур
Савли- г1янруч1	Буруш-ухъа
Гата- жита	Хайри-пайда
Заб- марка	Илбис- шайт1ан
Зубари-уръи	Дару-янсав
Хамха-чарх-къаркъала	Бут1а- пай
Пашманси-хумарси	Муръа- бялг1я
	Урчи-тази

(слайд 5)

4. К1ирка х1урпри тикрардаресбагъандан,
дугъбаладиктантламерлабишдигъунтихтаби (куплетуни) лук1ахъули
рирус.

Т1- т1амалис:

Г1янруч1 т1айчи бат1ала
Бирар т1ама бикъули,
Сунела урк1ила дев
Арцантазибурули.

Хъ- т1амалис:

Унхъразирхъябира
Ахъ-ахълидерхъиб
Хъумачирхъарара

Дахъ-дахъал дак1иб.

(слайд 6)

Къ- т1амалис:

Къарлибелкъесъасличил
Къанх1ебиубли башан,
Къяц1мук къерх1е къяцаван
Къяцалангли т1ашбилзан.

Г1-лис:

Ит г1яяркъяна Г1ях1мад
Г1яярли лявкъян или
Г1ямзилаб шип1бярг1или
Г1яра урухлисабри.

К1 –лис:

К1азли биц1иб бурушван
К1ант1иси саби к1 х1ярп
К1ант1кабик1ар к1ап1рази
К1айкабилзан к1авлизи.

Хъ-лис:

Хъ-урхулахъамхъасаб
Ц1яба- хъанц1ли рурх1уси
Хъ-мегълаумхъурсаб
Ласбарадлиибхъуси.

(слайд 7)

5. Буч1анти дарганмезли пикрибик1ахъес
бурсибаресишигъунтимасъулти, багырабидурис.

К1ел бурав лерБулатла
Х1ябал г1ябул Г1ялила
АвалмачаМаремла
Селра агу Каримла.
Сегъунасаби луг1и
Лерилра сек1ултала?

Хухулакъуркуни жибх1ни садит1ун
Азбарлабилдачилсаби къяйц1бухъун
Чумал духъут1аби сари вававан
К1ел сар х1унт1енаби берц1иб къяжаван
Лебрица ц1удара тяп дуги къяды,
Лебрица ц1убара тяп дях1и къяды
Лерилра делг1унра. Сарри урч1емал
Духъут1аби дагъесбалултив г1ямал?

Музаличирлер маза
Илавсайдукив Мирза
Къерх1е, Берх1е, Ц1удара
Шел маза, шел мукъара
Мукукаркигъара
Муц1урла бег1къяцара
Лерилра?

Шамильлалер к1ел шагы
Г1яббасла ца г1яббаси
Шамильлава Г1яббасла
Чум кепеклералбагы?

(слайд 8)

6. Ишдифразеологизмабисекъяйда ак1убтил бурес:

Лацла бях1гъуна
Гурдалакъуйрукъгъуна(-гъуна)
Ц1ала т1якъгъуна
Къаркъала бут1агъуна

Шинна к1ант1ван
Х1уйзib занзиван
Усилаавацаан(- ван)
Мучилизибчякаан
Миъличибдягаан

(слайд 9)

7. Синонимти (фразеологизмаби) пикридарес:

Бең1ли абиқъурти. Ваң1ализиб баргибити.
Гъезгъяриан. Някъбуцибси.
Гидгарличиргъез луг1ян. Кепеклизитупангиртуси.
Лезмиличиб лига агар. Бурдиси мух1лила вег1.
Цакъяш х1яблабси. Къац1аберхурси.
Т1имкъилизи викес. Т1акъа бигъес.
Мерличикатес. Мух1ли буцахъес.
Къалибуцес. Шали буцес.

(слайд 10)

8. Фразеологизмабиантонимтипикридарес:

Бук1ун усилаввацаан х1ерирули сай.
Душма аги миъличибдягаансаби.
Верх1ел дубурла г1ела-ца дуц1ла гъуни.
Х1ули къяп1барайчи – вакъчебпяспясагван.
Гидгарличибгъез луг1ян – кисалахъарабхъибси.
Къянкъубалагъалав-урхънала г1елав.
Урк1и ц1ударбиэс- урк1и шалабиэс.
Някъбачиввихес – къакъалавватес.

(слайд 11)

9. Омонимтифразеологизмаби:

Бегтачи хъарсисабичулауршикъяшмачи т1ашватес. (Вяркъес)
Тухтуртанимашгъурси футболист цабазликияшмачи т1ашватур. (Сагъвариб)
(слайд 12)

10.Лезмиличилдархдасунтифразеологизмаби чили дахъалдучесвиарал.

Лезмибуциб	Х1улбазивад вак1иб
Лезмиарзиб	Х1улби держиб
Чакарлалезми	Х1улбазирад ц1а кадухъун
Лезмиберуб.	Х1улбани т1якъаиб
Лезмибигъес г1ях1си саби.	Х1улбани х1улби держиб
Лезмибуцахъиб.	Х1улбала гъалавхалаваиб
Лезми г1еркъабаили саби.	Х1улби г1яярли, урк1и бисули
Лезмиладяхъи сагъх1ебира	Х1улби дигъи сари
Лезмила лига агара	Х1улби делкъх1еделкъун
Лезмиличимегъчедихъиб	Х1ули чеббалк1ун
Лезмибуцадли, бек1уцар	Х1улбала шала касиб
Лезми г1еркъасила, г1якълу къант1а биар	

(слайд 13)